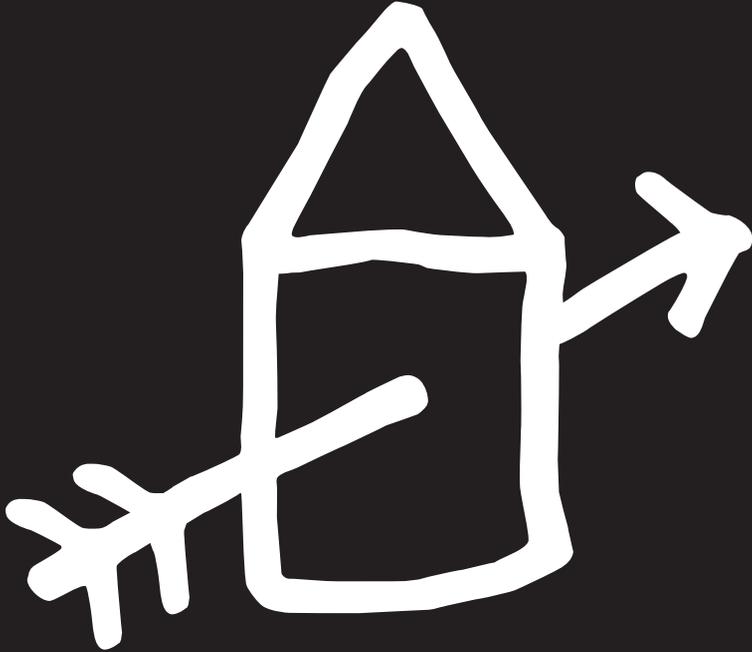

Baerne

In dit nummer o.a.:

- 🏠 Rosa Manus, feministe en vredesactiviste (1881-1942)
- 🏠 De Baarnse bibliotheek, stichtend exempel voor Nederland
- 🏠 Geboren, getogen: Jaap Visser

Hét ware huis

Van Berkum Makelaars

Van Berkum Makelaars bv | Makelaars in en taxateurs van onroerende zaken
Nieuw Baarnstraat 93 Postbus 135 3740 AC Baarn | Lid NVM Wonen - BOG
telefoon (035) 541 84 45 | info@vanberkummakelaars.nl

VAN DE VOORZITTER

In de afgelopen periode is weer het nodige gebeurd. Zo heeft de tentoonstelling 'Baarn, waar Oranje zich thuis voelt' de eerste vier maanden van dit jaar veel bezoekers getrokken. Intussen waren de vrijwilligers van de Oudheidkamer alweer druk bezig met het voorbereiden van de nieuwe tentoonstelling 'Wie wat bewaart...'. Na een oproep in de lokale en sociale media werden we bedolven onder van alles en nog wat. Van de bekende suikerzakjes en lucifermerken tot minder bekende zaken als soep-terrines, Chinese knipsels, carbidlampen, tafelbelletjes en oude apothekersflesjes. De expositie loopt tot 11 september a.s., dus alle gelegenheid om een keer langs te komen.

Op 26 maart jl. vond de Algemene ledenvergadering (ALV) van onze vereniging plaats. Wij namen daar afscheid van onze penningmeester Jacques van Eijk en maakten kennis met zijn opvolger, John Boers. De benoeming van Peter Mreijen als verzorger van onze lezingen kon ook op de instemming van de vergadering rekenen. Erg blij ben ik ook met alweer de derde herbenoeming van Henriëtte Beuk, bij wie de redactie van de *Baerne* in vertrouwde handen is. De vergadering werd afgesloten met een lezing van René van Hal over de rol van de gilden in Soest en Baarn.

Helaas moest de lezing over de veldheer Maarten van Rossum op 7 mei jl. op het laatste moment geannuleerd worden wegens ziekte van de spreker Sander Wassing.

Noteert u overigens 24 september a.s. alvast in uw agenda, want dan organiseert de HKB in samenwerking met de Stichting Natuur en

Landschap Lage Vuursche een dialezing over de Praamgracht. Dit belooft weer een onderhoudende avond te worden.

Goed nieuws: onze jaarlijkse excursie gaat toch door! De heren Zondag en Last hebben zich tijdens de ALV opgeworpen om dit jaar de excursie te organiseren, waarvoor wij ze zeer erkentelijk zijn.

In dit nummer treft u onder meer een zeer lezenswaardig artikel aan van gastauteur Marja Verbraak over onze lokale bibliotheek. Een boeiende bijdrage die naar meer smaakt!

Tot slot: mede dankzij boekhandel Den Boer en de gemeente Baarn hebben wij het boek *Duizend jaar Baarn* kunnen laten herdrukken. Voor iedere Baarn-liefhebber een absolute must!

Een hele fijne zomer toegewenst,
Jan Baerends

INHOUD

Van de voorzitter	33
Rosa Manus, feministe en vredesactiviste	34
Expositie 'Wie wat bewaart...'	44
De Baarnse bibliotheek	46
Aanwinsten eerste kwartaal 2019	56
Excursie Museum Hofland, Laren	58
Geboren, getogen: Jaap Visser	59
Colofon & agenda	64

Foto omslag: villa Castanea op Eemnesserweg 12, waar de eerste openbare bibliotheek van Baarn gevestigd is geweest (coll. Groenegrav.nl).

ROSA MANUS, FEMINISTE EN VREDESACTIVISTE (1881-1942)

Eén van de voormalige bewoners van de monumentale villa Parkwijk aan de Wilhelminalaan 3 in Baarn was Rosa (Rosette Susanna) Manus. Haar vader kocht in 1917 het in 1898 gebouwde riante landhuis, aanvankelijk als zomerhuis voor zijn gezin, maar vanaf 1923 wonen vader en moeder Manus er min of meer permanent samen met onder andere hun ongetrouwde dochter. Rosa groeit vanaf begin jaren 1920 uit tot een toonaangevende persoonlijkheid binnen het internationale feminisme en vredesactivisme.¹ Haar strijdbaarheid was, naast haar Joodse afkomst, de reden dat Rosa op 16 augustus 1941 werd gearresteerd als politieke tegenstander van het naziregime. Ze werd op transport gezet naar kamp Ravensbrück, vanwaar ze is overgebracht naar een sanatorium in Bernburg waar ze – naar alle waarschijnlijkheid – in maart 1942 is omgekomen in een gaskamer.

door Marjo Stam

Villa Parkwijk, Wilhelminalaan 3 (coll. HKB).

Als Rosa rond 1917 voor het eerst naar Baarn reist om tijd door te brengen in het nieuwe zomerhuis van haar ouders is ze midden dertig. Het is een turbulente tijd: Europa is in oorlog. In de Nederlandse politiek wordt de Grondwet herzien om een einde te maken aan de beperkingen van het kiesrecht naar opleiding of welstand. Voor mannelijke Nederlanders wordt daarmee het algemeen kiesrecht gewaarborgd. Bovendien geeft de herziening

vrouwen het recht zich verkiesbaar te stellen. Voor het actieve kiesrecht voor vrouwen zou een nadere wijziging van de Kieswet nodig zijn, die in 1919 tot stand komt. Rosa Manus is dan al een vrouw met gezag binnen de vrouwenbeweging. Bovendien is ze ook al actief binnen de internationale vredesbeweging.

Verlangen naar zelfstandigheid

Aanvankelijk wijst niets erop dat het leven van Rosa Manus in het teken van de vrouwenbeweging en het pacifisme zou komen te staan. Ze groeit op in Amsterdam in een Joods liberaal gezin met zes broers en zusjes. Rosa is de een na oudste. Haar vader Henry Philip is naast succesvol tabaksmakelaar een gedreven postzegelverzamelaar. De familie woont in een nu afgebroken pand aan de Kloveniersburgwal 72 en vader houdt kantoor aan het Rokin 75-79. Haar moeder, Soete Vita Israël, bestiert het huishouden. Beide ouders stammen uit geseculariseerde Joodse families en de kin-

deren worden in die traditie opgevoed. Nadat Rosa de private Middelbare School voor Meisjes aan de Herengracht in Amsterdam heeft doorlopen, verblijft ze in 1899 voor een jaar op de prestigieuze kostschool *Institution de Demoiselles Brillantmont* in Lausanne, Zwitserland, een school voor meisjes uit de internationale elite. Ze is voorbestemd voor een leven dat past bij haar stand: een helpende hand bieden in het huishouden, het afleggen van visites en het bezoeken van feesten en partijen in afwachting van een geschikte huwelijkspartner. Rosa vindt echter geen bevrediging in dit leven van welgestelde dochter. Ze verlangt naar zelfstandigheid en maakt plannen om een modehuis op te richten, plannen die door haar vader worden gedwarsboomd. Een jonge vrouw van haar stand behoort niet te werken voor haar brood. Rosa zoekt in de daaropvolgende jaren haar heil als vrijwilliger bij verschillende liefdadigheidsorganisaties waaronder de Vereeniging Kindervoeding, waar ze zich vanaf 1904 inspant om kinderen in armoede dagelijks een voedzame maaltijd te bezorgen en waar haar organisatietalenten niet opgemerkt blijven.

In 1908 vraagt Emma Gompertz-Jitta² (1853-1941) - die ook bij de Vereeniging Kindervoeding actief is - aan Rosa om hand- en spandiensten te verrichten tijdens het congres van de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht (*International Woman Suffrage Alliance, IWSA*), een congres dat van 15-20 juni 1908 in het Amsterdamse Concertgebouw wordt gehouden. Daar komt Rosa in contact met gerenommeerde feministen van het eerste uur, zoals de nog steeds als boegbeeld van het Nederlandse feminisme bekend

staande Aletta Jacobs (1854-1929), presidente van de Nederlandse Vereniging voor Vrouwenkiesrecht (VVK). Maar ook met Johanna Naber en de Amerikaanse voorzitter van de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht, Cary Chapman Catt, met wie Rosa een vriendschap voor het leven sluit. Pioniers dus van de internationale vrouwenbeweging.

Er gaat een nieuwe wereld open voor Rosa; ze wordt aangestoken door het 'feminismevirus' en het enthousiasme van de aanwezige vrouwen. Dankzij een schenking van haar grootmoeder van moeders zijde wordt Rosa financieel onafhankelijk en zij laat zich niet meer tegenhouden door haar vader, die weinig op heeft met suffragettes als Aletta Jacobs.

Betoging voor vrouwenkiesrecht.

Rosa kiest voor onafhankelijkheid en gaat haar eigen weg. Wel blijft zij, in goede verstandhouding, bij haar ouders wonen.

Organisatietalent

Rosa raakt dus betrokken bij de vrouwenzaak en Johanna Naber, secretaresse van de VVK, vraagt haar om haar assistent te worden. Rosa doet dat maar al te graag en zij toont een niet aflatende inzet en toewijding voor 'de grote strijd' voor het vrouwenkiesrecht in Nederland, onder andere door het organiseren van bijeenkomsten om meer vrouwen te winnen voor en te overtuigen van het belang van vrouwenkiesrecht. Rosa is met onder andere Mia Boissevain ook organisator van de tentoonstelling 'De Vrouw 1813-1913' die in 1913 in Amsterdam gehouden wordt ter ere van het 100-jarig jubileum van het Koninkrijk der Nederlanden. Ook die tentoonstelling staat voor de organisatoren in het teken van het vrouwenkiesrecht, maar om een breder publiek te trekken wordt de boodschap verpakt in een breed, afwisselend programma waar in totaal 300.000 bezoekers op afkomen, waaronder koningin Wilhelmina. Op de tentoonstelling is onder meer een wand ingericht vol pioniersters van de vrouwenzaak.

Rosa spreekt goed Engels, Frans en Duits en in de daaropvolgende jaren assisteert ze bij het organiseren van verschillende (internationale) congressen en maakt ze vele reizen over de hele wereld. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog wordt ze ook actief als vredesactiviste. In 1915 wordt het *International Congress of Women* gehouden in Den Haag, op neutraal terrein. Rosa Manus en Aletta Jacobs zijn de drijvende krachten achter het

Rosa Manus (l.) en Mia Boissevain (r.) werken samen aan de tentoonstelling 'De Vrouw 1813-1913'.

Committee of Women for Permanent Peace dat tijdens dit congres wordt opgericht. Rosa voelt zich als een vis in het water op de vele internationale congressen die zij bezoekt en waar ze internationale vriendschappen sluit. Ze treft daar een bont gezelschap van strijdbare bestuurders uit veelal gegoede kringen. Villa Parkwijk in Baarn, het huis van de familie Manus, is vanaf 1917 een ontmoetingsplek waar veel internationale gasten, feministen van over de hele wereld, gastvrij worden ontvangen. Ook Aletta Jacobs reist met enige regelmaat af naar Baarn, waar ze ofwel in villa Parkwijk logeert of in het Badhotel.

In 1929, het jaar van de Grote Depressie, wordt ter ere van het 25-jarig bestaan van de IWSA, een jubileumcongres georganiseerd in Berlijn. Natuurlijk is Rosa daarbij aanwezig, net als andere kopstukken uit de internationale vrouwenbeweging, waaronder de inmiddels 75-jarige Aletta Jacobs.

De laatste reis van Aletta Jacobs

In de namiddag van vrijdag 9 augustus 1929 rijdt de trein uit Groningen station Amersfoort binnen. Een oudere dame stapt uit en loopt naar de auto die haar al staat op te wachten. Het is de 75-jarige Aletta Jacobs die naar Baarn reist om de bevriende familie Manus en vooral Rosa te bezoeken. Ze neemt haar intrek in het Badhotel. Het is twee maanden na het vermoeiende jubileumcongres van de IWSA in Berlijn dat Aletta Jacobs ten volle had meebeleefd en schijnbaar goed doorstaan. Daarna had ze nog een uitstapje naar Groningen gemaakt, naar Sappemeer waar haar ouderlijk huis stond.

*De hotelier [red: van het Badhotel] de heer de Graaf, die haar altijd als een zijner meest gewaardeerde gasten behandelde, had haar ook nu weer met groote zorg ontvangen en bedachtzaam haar menu bepaald. Na den eten ging zij rusten, wilde niet meer uitgaan, zij was te moe, ging vroeg naar bed...*³

Als Rosa Manus de volgende morgen geen gehoor krijgt op haar telefonische oproep, maakt zij zich ongerust, spoedt zich naar het hotel en vindt Aletta reeds gestorven. In een In Memoriam schrijft Rosa:

De morgen van den 10den Augustus, toen ik in haar kamer kwam en ontdekte dat Dr. Jacobs niet meer tot de levenden behoorde, gaf mij een geweldigen schok en ik moet bekennen dat ik dien schok nog niet geheel te boven ben. (...) Twintig jaar heb ik met Dr. Jacobs gewerkt. Zij heeft mij den weg gewezen, zoals zij dat aan zooveelen deed. (...) Dr. Jacobs was een heel bij-

*zonder iemand, zij was bijzonder in haar manier van werken, zij was ook bijzonder in haar vriendschap. Ik mag gerust zeggen dat ik onder diegene behoor, die haar in de laatste 20 jaren, het naast hebben gestaan.*⁴

Rosa regelt de publiciteit rond het overlijden en de crematie op 13 augustus 1929. Zij ontvangt honderden brieven waarin de gevoelens van eerbied en liefde voor de overledene worden getoond. De uitvaart heeft plaats vanuit het ziekenhuis in Baarn. Achter de rouwwagen rijdt een auto met bloemstukken die door goede vrienden en verenigingen naar Baarn zijn gezonden. In Amsterdam sluiten familieleden en vrienden zich bij de stoet aan. De droeve stoet wordt op begraafplaats Westerveld in Driehuis door een groot aantal belangstellenden opgewacht. Er is een lange rij sprekers, waaronder Rosa Manus en mevrouw W. (Mien) van Wulfften Palthe, in wier Haagse huis Aletta Jacobs haar laatste levensjaar had mogen doorbrengen.

Uitvaart Aletta Jacobs, Begraafplaats Westerveld. Rosa Manus loopt achter de kist.

Donkere dagen

Op 5 september 1931 wordt het *Peace and Disarmament Committee of the Women's International Organisations* ingesteld. Rosa Manus is secretaris van dit comité. Ze staat in die tijd bekend als de meest kosmopolitische van alle binnen de vrouwen- en vredesbeweging actieve Nederlandse vrouwen. Als in 1932 in Genève een grote ontwapeningsconferentie wordt gehouden bestaat Rosa's taak onder andere uit het voorbereiden van een petitie over 'de vredeswil der vrouwen', een steunbetuiging aan de ontwapeningsconferentie. Het resultaat is aan Manus' uitzonderlijke daadkracht te danken: meer dan 9 miljoen (!) handtekeningen uit 59 landen worden op 6 februari tijdens een bijeenkomst van de Volkerenbond door een stoet vrouwen uit heel veel verschillende landen aangeboden.

De opkomst van het nationaalsocialisme en de op handen zijnde machtsovername in 1933 door Hitler hangt dan al als een dreigende wolk boven Europa en voorspelt weinig goeds voor een Joodse militante feministe en vredesactiviste. Rosa en haar moeder wonen sinds 1932 weer in Amsterdam. Haar vader is in 1931 overleden. En villa Parkwijk is verkocht. In Amsterdam wordt Rosa al snel geconfronteerd met politieke en/of Joodse vluchtelingen uit Duitsland. Via de Vereniging voor Vrouwenbelangen komt ze op voor Duitse feministes en in 1933 wordt ze voorzitter van het dan opgerichte Neutraal Vrouwencomité voor de Vluchtelingen dat zich inspant bij het vinden van werk of toegang tot andere landen voor uit Duitsland gevluchte vrouwen. In 1935 trekt Rosa zich terug als bestuurder van Vrouwenbelangen, de reden hiervoor is niet

Genève, 1932. Vrachtwagen waarin de handtekeningen werden vervoerd.

Rosa Manus aan de telefoon, in 1936.

echt duidelijk, mogelijk speelt het toenemende antisemitische klimaat een rol. Al snel stort ze zich vol overgave op een nieuw initiatief: de oprichting van het Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) samen met Johanna Naber en Willemijn Posthumus-van der Goot. Rosa brengt het archief van Aletta Jacobs - dat zij na Jacobs overlijden onder haar hoede had gekregen - onder in dit nieuwe archief, dat gehuisvest wordt in het pand van het dan net opgerichte Internationale Instituut voor Sociale Geschiedenis aan de Keizersgracht 264.⁵

Tragisch einde

Met Hitler aan de macht wordt de bedreiging van de vrede steeds concreter. Rosa staat in contact met linkse bewegingen en communisten, raakt verwickeld in intriges en wordt slachtoffer van een lastercampagne waarin ze wordt weggezet als gevaarlijke communist. Steeds vaker krijgt ze te maken met antisemitische intimidatie. Toch maakt ze geen plannen om te vluchten, ook niet als ze geen visa meer krijgt voor buitenlandse congressen. Als de Duitsers in mei 1940 Nederland invallen en bezetten, wil Rosa nog steeds niet vluchten. 'Ik hoor bij jullie,' zou ze hebben gezegd. De bezetting betekent ook de sluiting van bibliotheken en archieven

en het complete Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging valt in Duitse handen.⁶ Al begin 1941 wordt Rosa ontboden bij de *Sicherheitsdienst*. Na ondervraging wordt ze aanvankelijk nog vrijgelaten, maar drie maanden later als ze met haar jongste zus Emma in een vakantiehuis in Noordwijk verblijft, wordt ze op 16 augustus 1941 gearresteerd. Niet op grond van een rassenverordening, maar omdat zij door de Duitsers als 'staatsgevaarlijk' wordt beschouwd.⁷ Ze wordt gevangengezet in het 'Oranjehotel' in Scheveningen en begin september overgeplaatst naar het *Polizeipräsidium* van de Gestapo in Düsseldorf. Op 2 oktober volgt het transport naar het *Frauenkonzentrationslager Ravensbrück* waar

ze pas eind oktober aankomt. Rosa is inmiddels 60 jaar, verzwakt en arbeidsongeschikt. Ze wordt, met circa 500 andere Joodse gevangenen in een aparte, overvolle barak geplaatst: het *Judenblock*. Over de datum en plaats van Rosa's overlijden circuleren lange tijd verschillende versies. Onderzoekster Myriam Everhard heeft aannemelijk weten te maken dat Rosa vanuit Ravensbrück geselecteerd is voor een *Sonderbehandlung* en overgebracht naar een voormalige krankzinnigeninrichting in Bernburg, circa 50 km ten zuiden van Ravensbrück waar ze in maart 1942 is vergast.⁸

Een verloren gewaand archief

Het IAV richt zich vanaf haar oprichting in 1935 op het verzamelen en beschikbaar stellen van informatie over en van de positie van vrouwen, historisch en actueel, nationaal en internationaal. Na de Duitse inval in Nederland, in mei 1940, wordt het instituut eind juni 1940 al gesloten en verzegeld.⁹ Op 12 juli 1940 neemt de *Sicherheitspolizei* het complete archief, verpakt in circa 40 kisten, mee en brengt het over naar Berlijn. Na het einde van de Tweede Wereldoorlog is het IAV-archief onvindbaar, ondanks pogingen de verblijfplaats te achterhalen. Wel worden er af en toe enkele losse boeken met een IAV-stempel teruggevonden. Pas in 1992, meer dan 50 jaar na de roof van het archief, komt de historicus Marc Jansen met een bericht in de *NRC* dat na het einde van de Tweede Wereldoorlog een aantal Nederlandse archieven, waaronder het IAV-archief, in handen van de Russen is gevallen die deze archieven hadden overgebracht naar Moskou en bereid zouden zijn

ze terug te geven. Die teruggave heeft nog wel wat voeten in de aarde. Nederlandse onderzoekers kunnen af en toe het archief in Moskou onderzoeken, maar het statiebezoek in 2001 van koningin Beatrix aan Moskou zorgt pas voor versnelling van de bureaucratische molen. In mei 2003 wordt het IAV-archief geretourneerd en arriveren de kisten in Amsterdam met een belangrijk deel van de oorspronkelijke collectie. Helaas ontbreken circa 4500 boeken en zo'n 150 periodieken van de vooroorlogse internationale vrouwenbeweging en -geschiedenis. Het verloren gewaande en opnieuw verkregen archief maakt nu deel uit van de collectie van Atria, Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis.

Beeld

Tenzij anders vermeld is het beeldmateriaal afkomstig van collectie IAV-Atria .

Bronnen

Archief Atria en atria.nl.

Everard, M. en F. de Haan (ed.): *Rosa Manus (1881-1942), The International Life and Legacy of a Jewish Dutch Feminist* (2017).

Everard, M.: 'Moord op Rosa Manus opgehelderd' in *Historisch Nieuwsblad*, oktober 2015.

Haan, F. de: 'Getting to the Source, A "Truly International" Archive for the Women's Movement, From its Foundation in Amsterdam in 1935 to the Return of its Looted Archives in 2003' in *Journal of Women's History*, Vol. 16 no. 4.

Maandblad van de Nederlandsche Vereeniging van Staatsburgeressen, 13e jg, nr. 9 d.d. 15-09-1929, een nummer gewijd aan de dood van Aletta Jacobs.

Meijers, C.M.: *Een moderne vrouw van formaat. Leven en werken van Rosa Manus* (1946).
Vuijk, M.: *Villa Parkwijk, kantoorpand met allure, monument van nature* (NVOB, 1998).

Noten

1. Veel van de biografische informatie is ontleend aan *Rosa Manus* (2017). De vertalingen naar het Nederlands uit dit Engelstalige boek zijn van de schrijver van dit artikel.
2. Emma Gompertz-Jitta stamde uit een geëmancipeerde Joodse familie van diamanthandelaren. De families kenden elkaar en Emma en Rosa's moeder Vita waren achternichten. Emma was al eerder actief bij de vrouwenbeweging.
3. In Memoriam van C.S. Groot, in: *Maandblad van de Nederlandsche Vereeniging van Staatsburgeressen*.
4. Zie noot 3.
5. In: 'Getting to the Source' p. 153.
6. Uitzondering is de hele correspondentie van Aletta Jacobs die Rosa Manus met vooruitziende blik had ondergebracht in een bankkluis.

7. 'Moord op Rosa Manus opgehelderd' p. 50-57: *de systematische arrestatie en deportatie van Joden werden pas in 1942 in gang gezet*
8. Idem, p. 57: *In het voorjaar van 1942 vonden vanuit Ravensbrück zo'n tien transporten met onbekende bestemming plaats. Pas na de oorlog bleek die bestemming de krankzinnigeninrichting in Bernburg te zijn geweest.(...) Om deze operatie voor de buitenwereld verborgen te houden, werden vervolgens voor alle vermoorde gevangenen fictieve overlijdensverklaringen opgesteld, uitgegeven in Ravensbrück op een willekeurige datum in de maanden nadien. (...) Rosa Manus is in Ravensbrück terechtgekomen vanwege de politieke keuzes die ze als seculier feministe had gemaakt (...) en vervolgens is ze als Joodse vrouw in Bernburg vermoord.*
9. Hoewel het niet met zekerheid vast te stellen is, speelde het feit dat juist Rosa Manus voorzitter van het IAV was waarschijnlijk een doorslaggevende rol in de snelle sluiting. De joodse Manus werd door de Duitsers als een politieke (communistic) vijand beschouwd.

Is uw mailadres al bekend bij onze ledenadministratie?

In het kader van kostenbesparing en efficiënt communiceren met onze leden, wil het bestuur van de HKB graag contact met u onderhouden via de digitale weg. Denk hierbij aan het versturen van de nieuwsbrief en het verzoek tot tijdige betaling van de jaarlijkse contributie. Mocht uw mailadres nog niet doorgegeven zijn aan onze ledenadministratie, wilt u dat dan alsnog doen? U kunt uw berichtje sturen naar ledenadministratie@historischekringbaerne.nl. Voor een adreswijziging kunt u dit mailadres ook gebruiken.

Uw oude of nieuwe huis meesterlijk geschilderd?

SCHILDERSBEDRIJF

u.d. Horst

CANTONLAAN 1 - 3742 CH BAARN
TEL. (035) 542 28 93 - FAX (035) 543 02 58

Voor Baarn en omstreken van oudsher bekend

Welkom bij Eethuys-Cafe "De Generaal"

Eethuys-Cafe "De Generaal" is gesitueerd in het stijlvolle monumentale pand uit 1870 dat in haar oorspronkelijke functie jarenlang dienst heeft gedaan als station Baarn, inclusief wachtkamer voor de Koninklijke familie. Het restaurant grenst aan het populaire wandel- en fietsgebied het Baarnsche Bos en is gemakkelijk bereikbaar met de trein of de auto (parkeren gratis).

Dagelijks geopend

Eethuys-Cafe "De Generaal" is dagelijks geopend vanaf 10:00 uur. De keuken is vanaf 12:00 uur geopend, waarna het ook mogelijk is om uit de zeer gevarieerde menukaart te bestellen.

Groot terras

Het restaurant beschikt over twee ruime zalen en een groot terras. In de zomer is het mogelijk, zolang het weer het toelaat, om buiten te dineren. Reserveren is niet noodzakelijk maar wordt echter wel aangeraden.

Wij staan u gaarne telefonisch te woord voor verdere vragen of reserveringen Eethuys-Cafe "De Generaal", Lt. Generaal van Heutszlaan 5, 3743 JL Baarn - Tel: (035) 5421784.

Juwelier van Doorm

Brinkstraat 14-16 Baarn Tel: 035-5413107

Maurice Lacroix

Bruno Söhnle

Seiko

Pulsar

Breil

Danish Design

Tommy Hilfiger

Zinzi

Rosa di Luca

ZANDVOORTWEG 1A
3741 BA BAARN
TELEFOON: 035 541 2063

EXPOSITIE 'WIE WAT BEWAART...'

Een oud gezegde, maar nog steeds van toepassing. Want toen we een beroep op onze leden deden om (een deel van) hun verzameling in de Oudheidkamer tentoon te stellen, kwamen de aanbiedingen in groten getale binnen. Veel leden hebben iets verzameld: van de bekende suikerzakjes (oud-burgemeester Miedema) en lucifermerken (mw. M. Zantingadros) tot minder bekende zaken zoals soepterrines (mw. A. Blom), Chinese knipsels (mw. L. Veldhuysen), carbidlampen (dhr. H. Smilda), tafelbelletjes (mw. J. Terlouw) en oude apothekflesjes (dhr. J. v.d. Laan) en nog veel meer. Stuk voor stuk interessante verzamelingen om eens aandachtig te bekijken. Ze zijn echter meestal zo uitgebreid dat het voor ons ondoenlijk is elke collectie te tonen. Daarom hebben we de exposanten gevraagd een keuze te maken voor onze tentoonstelling. Een lastige opdracht, maar op deze manier kunnen meerdere verzamelaars iets van hun passie aan het publiek tonen.

Onder grote belangstelling werd de opening van deze expositie op 11 mei jl. verricht door oud-HKB-voorzitter André Mascini. U bent van harte welkom in de Oudheidkamer op woensdag 14.00-16.00 u en zaterdag 11.00-13.00 u.

11-05-2019 tot 11-09-2019

WIE WAT BEWAART...

'een expositie bij de historische kring baerne
over wat baarnaars zoal verzamelen'

woensdag 14.00-16.00 u.
zaterdag 11.00-13.00 u.

oudheidkamer hoofdstraat la baarn entree gratis

www.historischekringbaerne.nl

DE BAARNSE BIBLIOTHEEK, STICHTEND EXEMPEL VOOR NEDERLAND

Het plan om de bibliotheek en leeszaal vanuit het centrum te verplaatsen naar de Speeldoos aan de Rembrandtlaan, heeft behoorlijk wat stof doen opwaaien. Alle ophef heeft in ieder geval duidelijk gemaakt dat Bibliotheek Baarn voor veel inwoners een belangrijke functie heeft. Hoe is dat zo gekomen? Een artikel over verrassende eensgezindheid in tijden van verzuiling, hoge idealen en financiële complicaties.

door Marja Verbraak

Als de voortekenen niet bedriegen, schreef de Baarnsche Courant op 14 mei 1946, dan is de avond van de 10e Mei 1946 van bijzondere betekenis geweest voor het wetenschappelijke

en culturele leven onzer gemeente. Die avond waren op initiatief van de Volksuniversiteit zo'n 25 dorpsnotabelen bijeengekomen in Het Baarnsch Lyceum, waar ze het besluit

In het Nicolaasgebouw aan de Hoofdstraat 1, de locatie van de huidige Bibliotheek Baarn, bevond zich een kleine bibliotheek voor katholieken..

hadden genomen om zich in te zetten voor de oprichting van een Openbare Leeszaal en Bibliotheek. Voor de Tweede Wereldoorlog was al twee keer geprobeerd zo'n openbare bibliotheek op te richten, maar het was toen niet gelukt om voldoende startkapitaal bijeen te brengen. Nu, een jaar na de bevrijding, zou het plan met nieuwe dadendrang worden opgepakt.

Voor de goede orde: in Baarn waren toen al verschillende winkelbibliotheken en volksbibliotheken. Al in 1889 liet de firma C. Damman, Nieuwstraat 59, in een advertentie in de *Baarnse Courant* van 11 mei weten dat de winkel weer open was en dat de bibliotheek was uitgebreid. De winkel was kennelijk enige tijd gesloten geweest en de klanten werden nu opgeroepen om (gratis!) de eerder geleende boeken terug te brengen. Dergelijke winkelbibliotheken, waar de nieuwste literaire romans geleend konden worden, werden gefrequentieerd door een wat chiquer publiek. Bij de volksbibliotheken lag dat anders. De bibliotheken van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen werden betaald door rijke particulieren, ter scholing en verheffing van de arbeidersklasse. Daarnaast beschikten katholieken en het orthodoxe deel van de protestanten over bibliotheken van eigen signatuur, waar de gelovigen beschermd werden tegen kwalijke invloeden van buiten, zoals daar zijn normvervaging en goddeloosheid.

In 1946, toen vergaderd werd over de oprichting van een openbare leeszaal en bibliotheek, bestond in Baarn al een Nutsbibliotheek aan de Burgemeester Penstraat. Aan de Hoofdstraat (waar tegenwoordig de openbare bibliotheek zit) droeg de Vincentiusvereniging in het

mooie St. Nicolaasgebouw zorg voor de leetuurvoorziening van rooms-katholieke arbeidersgezinnen. In de Teding van Berkhoutstraat bestond volgens het adresboek *Baarns Bloei* in ieder geval in 1936 een protestantse bibliotheek van de School met de Bijbel.

Geestelijke verheffing voor elke zuil

Op de vergadering van 10 mei 1946 werd uitvoerig besproken of de volksbibliotheken schade zouden lijden door dit nieuwe initiatief. De aanwezigen dachten gemakshalve van niet. In de *Baarnsche Courant* van 14 mei 1946 lieten ze weten dat er een 'cardinaal verschil' bestond tussen de aanwezige volksbibliotheken en de op te richten openbare bibliotheek. De Nutsbibliotheek zou slechts ontspanningslectuur bieden, de openbare bibliotheek had een heel ander doel: studie- en wetenschappelijke boeken over economie, handel en verkeer; religie, politiek en recht; letteren, kunst en historie – boeken dus voor algemene ontwikkeling en onderrichting. De vergadering

Olga van Senden metselde een steen bij de opening van het nieuwe Nutsgebouw aan de Penstraat. Haar vader had de opening van deze volksbibliotheek financieel mogelijk gemaakt. Verfoeilijke liefdadigheid?

had geen enkele behoefte aan samenwerking met de bibliotheek van het Nut.¹

Deze afwijzende houding kwam overeen met het gedachtengoed van Henri E. Greve, secretaris van de Centrale Vereniging voor Openbare Leeszalen en Bibliotheken en vanaf het begin van de 20e eeuw de grote motor achter het openbare bibliotheekwezen in Nederland. De welgestelde burgers die de Nutsbibliotheken financieel mogelijk maakten, bedreven liefdadigheid en daar hield hij niet van.

Gerhard Hendricus van Senden, de bewoner van Huize Peking, was volgens de *Baarnsche Courant* van 14 april 1986 bijvoorbeeld van grote betekenis voor de financiering van het Nutsgebouw. Zijn 12-jarige dochter Olga metzelde bij de opening daarvan op 23 juli 1908 een gedenksteen in de muur en sprak daarbij mooie woorden over het belang van onderwijs voor de arbeidende klasse. Het zou Henri Greve waarschijnlijk een gruwel zijn geweest. Hij noemde dit soort filantropie in zijn invloedrijke dissertatie 'geestelijke bedeeeling', neerbuigendheid ten opzichte van wat toen nog 'het volk' werd genoemd. In zijn ogen boden de bibliotheken van 't Nut en de kerken lectuur van bedenkelijke kwaliteit, terwijl juist arbeiders in aanraking moesten komen met 'betere' lectuur die hen kon helpen bij studie of werk. Bibliotheken moesten voor iedereen zijn, ongeacht rang of stand, bemand door vakmensen in plaats van vrijwilligers en betaald door de overheid. Er moest subsidie komen.

De eerste 'openbare', gesubsidieerde volksleeszaal in Nederland was al in 1892 geopend in Utrecht. Het doel was toen nog arbeiders van de straat en van de fles af te houden. Boeken uitlenen was er nog niet bij in Utrecht,

maar de bezoekers konden een krantje lezen, een spelletje doen en een kop chocolademelk drinken. Het leek wel een beetje op hoe het tegenwoordig gaat. Moderne bibliotheken hebben niet langer het doel om alcoholmisbruik tegen te gaan, maar ze hebben nog steeds een sociale functie. De boze reacties in 2019 op de aangekondigde verhuizing van de bibliotheek naar de Speeldoos verderop in Baarn gaan onder andere over het verlies van deze centraal gelegen ruimte waar men gemakkelijk even binnen kan lopen.

Jan Arend Vor der Hake (1880-1951), rector van Het Baarnsch Lyceum. Mede dankzij hem kregen neutralen en katholieken gezamenlijk toegang tot de openbare leeszaal en bibliotheek.

Gemengde bibliotheek

Baarn was al met al best laat met die openbare leeszaal en bibliotheek. *Als plaatsen zoals Appingedam, Doetinchem en Laren-Blaricum een bloeiende O.L.B. kunnen bezitten, moet dat ook in de Prinselijke Residentie mogelijk zijn*, stond terecht in de *Baarnsche Courant* van 14 mei 1946. Maar in één opzicht sprong Baarn er wel degelijk uit. Aan Jan Arend Vor der Hake, rector van Het Baarnsch Lyceum en in een eerder leven directeur van de Rotterdamse OLB, komt de eer toe dat hij het voorstel deed een bibliotheek op te richten waar neutralen en katholieken zouden samenwerken, met dan wel allebei een eigen leeszaal, een eigen uitleenbureau en een eigen catalogus (om boe-

Jochum Beunk (1897-1978), voorzitter van de Volksuniversiteit en ook de eerste voorzitter van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek (coll. Groenegr.nl).

ken aan te vragen). Deze scheiding was noodzakelijk vanwege de katholieke index, de lijst van boeken die katholieken onder geen beding mochten lezen.

Een dergelijke gemengde bibliotheek bestond nog niet in Nederland. Er waren vooral OLB's met een neutraal karakter, en er bestonden ook aparte katholieke OLB's, vooral in het zuiden van het land. Ze kregen allemaal rijks-subsidie en waren daarmee wettelijk verplicht (ze waren immers openbaar) om iedereen toe te laten. Door de katholieke OLB's was een soort gedoogbeleid bedacht: niet-katholieken mochten 'gebruiker' worden, maar geen lid. Protestantse openbare bibliotheken waren er nauwelijks. Het probleem was de onderlinge verdeeldheid in protestants-christelijke kring: het was moeilijk om een gemeenschappelijke subsidiegrondslag te bedenken. Protestanten die niet orthodox waren, gingen naar de openbare neutrale leeszaal.

Komt de leeszaal er, schreef Vor der Hake 19 november 1946 in de Baarnsche Courant, dan zal Baarn voor het overige Nederland een waarlijk stichtend exempel kunnen geven van samenwerking in plaats van scheiding, van eenswillendheid in plaats van splijtzucht, van harmonie in plaats van tweedracht.

De reden dat Vor der Hake voorstelde om samen te werken, was overigens niet alleen dat stichtend exempel maar ook pragmatisme. Baarn had op dat moment 16.500 inwoners, maar de bevolking was zeer gemengd. Geen enkele levensbeschouwelijke groepering was groot genoeg om zelfstandig een OLB in stand te houden. Er zat ook een financieel rozig randje aan samenwerking, want Baarn zou bij deze opzet subsidie voor twee bibliotheken krijgen.

Pastoor Izaak Petrus Josephus Kaarsgaren van de katholieke parochie ging na advies van het grootseminarie akkoord. Maar toen moest de hoogste katholieke autoriteit, de aartsbischop van Utrecht, zijn toestemming nog geven voor dit novum. Die toestemming kwam opmerkelijk snel: kardinaal Johannes de Jong kreeg op 27 september 1946 een eerste brief van het voorlopig stichtingscomité, vroeg advies aan de RK Leeszaal en Bibliotheek in Amsterdam en liet minder dan een maand later, op 25 oktober 1946, aan het stichtingscomité weten dat de bibliotheekplannen wat hem betreft door konden gaan. Wel wees hij op het gevaar dat katholieken nu de niet-katholieke leeszaal zouden kunnen bezoeken. De Jong had er desondanks vertrouwen in: *Er mag evenwel verwacht worden, dat de goedwillenden, als zij terdege worden gewaarschuwd, dit niet zullen doen, terwijl de kwaadwillenden ook niet te weerhouden zijn, als er alleen een neutrale leeszaal zou zijn.*

In Baarn werd overlopen uiteindelijk extra bemoeilijkt door verschillende openingstijden voor katholieken en niet-katholieken. Ook zou er gedurende enige tijd een gouden koord tussen de twee leeszaal hangen, als symbool van de verzuiling. De sfeer in het voorbereidend comité was volgens de *Baarnsche Courant* van 6 juni 1947 echter prima: *De verschillende vergaderingen leverden steeds weer nieuwe bewijzen van een sterk verlangen naar verbondenheid op een terrein waar dit tot nu toe in ons vaderland nog niet mogelijk was.*

Jochum Beunk, voorzitter van de Volksuniversiteit en ook de eerste voorzitter van de OLB, zei in een terugblik in de *Baarnsche Courant* van 26 februari 1954 met recht dat

Baarn hiermee geschiedenis had geschreven. Beunks herinnering komt echter niet helemaal overeen met de werkelijkheid. Het initiatief voor een gemengde OLB ontstond weliswaar in Baarn, dat bovendien zorgde voor toestemming van de hoogste katholieke autoriteit, maar Heemstede had de primeur van de daadwerkelijke opening van dit type. Heemstede kreeg daarom in 1948 uit handen van Greve de Bibliotheekprijs. In Baarn vond de opening een jaar later plaats.

Het voorbeeld van Baarn (en vooruit, Heemstede) werd overigens niet breed nagevolgd. Bernardus Johannes Alfrink, die in 1955 De Jong zou opvolgen als aartsbisschop van Utrecht, noemde Heemstede een 'afschrikwekkend voorbeeld'. Pas in de jaren zestig, met de ontzuiling, kwamen er meer gemeenschappelijke, niet op levensbeschouwing gebaseerde openbare leeszaal en bibliotheken in Nederland. In 1972 fuseerden de neutrale, katholieke en protestantse bibliotheekkoepels. In Baarn waren er toen nog steeds separate ruimtes voor de eigen leden, maar wel hadden inmiddels ook de protestanten een vertegenwoordiging in het stichtingsbestuur. Baarn is ondanks de gescheiden leeszaal voor neutraal en confessioneel een leuke casus in het verzuilingsdebat. Historicus Peter van Dam noemde verzuiling een mythe, een karikatuurale beschrijving van de Nederlandse samenleving, waardoor de eenheid binnen afzonderlijke gemeenschappen en het isolement ten aanzien van anderen wordt overdreven. In een relatief kleine gemeenschap als de Baarnse was een vorm van samenwerking in de praktijk wel noodzakelijk.

Gecompliceerde start

Hierboven is al aangestipt dat de opening van de OLB was vertraagd. Er was namelijk een startkapitaal nodig van f 25.000 à 30.000 en daarna jaarlijks voor de exploitatie f 7.000 à 8000. De gemengde opzet in Baarn had tot gevolg dat naast een gediplomeerde directrice een katholieke gediplomeerde assistente moest worden aangesteld. Gemeenten beneden de 20.000 inwoners kregen echter alleen subsidie voor de uitleenbibliotheek en niet voor de daaraan verbonden leeszaal. Het was noodzakelijk dat gefortuneerde plaatsgenoten voor het startkapitaal zouden zorgen waarmee boeken en meubels gekocht konden worden - helemaal zonder filantropie kon ook de OLB dus niet.

Eind 1945 had het ministerie van Financiën echter in één klap alle papiergeld ongeldig verklaard om inflatie af te wenden en zwarte oorlogswinsten aan te pakken. Het ministerie blokkeerde alle bank- en girorekeningen en verving het oude papiergeld door nieuwe bankbiljetten. Wie zijn geld terug wilde hebben, moest uitleggen hoe hij daaraan gekomen was. Baarnaars konden weliswaar van hun geblokkeerde rekening een gift doen aan de bibliotheek (het oprichtingscomité had daarvoor speciale toestemming gekregen van het ministerie), maar hun geefbereidheid was door de wankele financiële situatie niet groot. Er kwam niet zo veel binnen. Het voorlopig comité besloot daarom volgens een brief aan het Prins Bernhard Fonds van 2 februari 1948 om klein te beginnen, met twee openingsdagen. In het eerste jaarverslag staan aan de inkomstenkant vooral overheidssubsidies en daarnaast toch ook gelden van donaties, abonnementen op de catalogus en contributies. Toegang tot

de leeszaal was gratis, lenen kostte f 2 à 2,50 per jaar. Boeken waren na de oorlog schaars en behoorlijk duur, maar het Anjerfonds had geld geschonken en bovendien hadden veel inwoners hun eigen boekenkast geplunderd ten behoeve van de nieuwe bibliotheek. De bibliotheek kon worden geopend. Dat gebeurde volgens de *Gooi- en Eemlander* van 8 september 1949 om half 5 des middags, met een kopje thee na. De pastoor was erbij, en Greve ook. Hij had het comité geadviseerd. Ook de bibliothecaresse, mej. Boezeman, alsmede assistente mej. Van Dorp waren van de partij. In het eerste jaarverslag staat trouwens dat er in 1949 ook nog een volontaire werkte, een mej. Greve (zou het familie zijn?). In bibliotheken werkten in het algemeen vooral ongehuwde vrouwen. Die waren namelijk niet zo duur - men ging ervan uit dat ze door hun familie werden onderhouden.

De bibliotheek gebruikte aanvankelijk twee kamers in de oude villa van notaris Van Ditzhuyzen, villa Lommeroord op Eemnesserweg 1. De ruimte was al snel te

Eemnesserweg 1, villa Lommeroord.

Villa Castanea op de hoek Eemnesserweg/Veldstraat (coll. Groene Graf).

klein. Voorzitter Beunk liet bij het 5-jarig jubileum weten dat de boeken zo hoog opgetast moesten worden dat 'de dames' er bijna niet bij konden. Op zaterdagmiddag kwam iedereen nog tegelijkertijd ruilen ook, er was nauwelijks plek om te staan. Het aantal bezoeken aan de twee leeszalen steeg en ook het ledental ging met sprongen vooruit. Jaar na jaar zou blijken dat in Baarn relatief veel mensen lid werden van de bibliotheek. Het aantal leden over de eerste tien maanden van het bestaan bedroeg 328, het aantal jeugdleden 77.²

In 1956 stelde de gemeente een grotere ruimte ter beschikking: de benedenverdieping van villa Castanea op Eemnesserweg 12. Bezoekers mochten daar zelf langs de kasten lopen om boeken uit te zoeken. Heel modern, want de gewoonte was dat de bibliothecaris beoordeelde wat je wel en niet mocht lezen, zomaar iets pakken was er niet bij. Gewaagde lectuur was ook in niet-confessionele bibliotheken uit den boze. Een paar jaar later bleek ook

Castanea te klein te zijn. De rijksinspecteur was in 1961 onverbiddelijk in zijn oordeel: te weinig ruimte voor de uitleen, te weinig ruimte voor het personeel. Maar het duurde nog bijna 10 jaar tot het gebouw aan de Hoofdstraat 1 kon worden betrokken in januari 1973, op de plaats van het inmiddels afgebroken St. Nicolaasgebouw.

De gemeente, de bibliotheek en de Stichting Woningbeheer hadden een

ingewikkelde financiële constructie bedacht om de verhuizing mogelijk te maken. Duizenden Baarners kwamen langs om het nieuwe pand te bekijken, waarvan een groot deel - het souterrain en de begane grond - was bestemd voor de bibliotheek. Een inzamelingsactie onder de bevolking, 'Boek op de plank', leverde bijna f 25.000 op om al die extra boekenplanken te vullen met literatuur en naslagwerken.

Bijzonder in de geschiedenis van de Baarnse bibliotheek is verder dat ze na veel vijven en zessen heel lang zelfstandig kon blijven (pas sinds 2009 maakt ze deel uit van de Bibliotheek Eemland) en een van de eerste Nederlandse bibliotheken was die volledig werd geautomatiseerd. In het algemeen heeft de Baarnse bibliotheek de landelijke ontwikkelingen in het bibliotheekwezen echter gewoon gevolgd. Ruwweg geschetst: bloei in de jaren zestig en zeventig³, bezuinigingen in de jaren tachtig (met wederom een lokale actie: 'Help, de bi-

bibliotheek verzuipt'), ontleding vanaf de jaren negentig. Door de jaren heen soms ook aanvragen met de gemeente over de financiering. Met als gevolg opnieuw de inzet van vrijwilligers, want het personeelsbestand moest worden ingekrompen. Maar ook telkens weer nieuwe initiatieven, zoals de actuele cursussen taalbeheersing en digitale vaardigheden van nu.

De openbare bibliotheek gold vroeger als toegangspoort tot de beschaving, heilige grond waar stilte heerste en lectuur van niveau werd aangeboden. Vanaf de jaren zestig werden bibliotheken laagdrempelig en werd de collectie meer gericht op de behoefte aan ontspanning bij het brede publiek, in flagrante tegenstelling met wat ooit de bedoeling was geweest bij de oprichting. Het is maar goed dat de heer Greve dat niet meer heeft hoeven meemaken. Toentertijd uitsluitend boeken 'voor algemene ontwikkeling en onderrichting', tegenwoordig ook het lichtere werk. Wat blijft, is dat de bibliotheek net als toen een functie midden in de samenleving wil vervullen, en zoekt naar de invulling die daar in deze tijd bij past.

Beeldmateriaal

Tenzij anders aangegeven, afkomstig uit de beeldbank van de HKB.

Bronnen

Archief *Baarnsche Courant*
Eemland Archief
Het Utrechts Archief
delpher.nl
groenegraf.nl
wikipedia.nl

Bibliotheek Eemland: *De bibliotheek Eemland, jaarverslag 2018*.

Dam, P. van: *Staat van verzuiling, over een Nederlandse mythe* (2011).

Huysmans, F.: rede bij aanvaarding bijzonder hoogleraarschap Bibliotheekwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam (2006).

Schneiders, P.: *Lezen voor iedereen, geschiedenis van de openbare bibliotheek in Nederland* (1990).

Schneiders, P.: *Sterk in bibliotheekwerk, een eeuw openbare bibliotheekorganisatie 1908-2008* (2008).

Noten

1. Winkel- en volksbibliotheken bleven na de oprichting van de openbare bibliotheek nog jaren bestaan. De Nutsbibliotheek, vanwege de inzet van de vrijwilligers en de sfeervolle zaal bij velen zeer geliefd, ging pas in 1975 op in de openbare bibliotheek.
2. Ter vergelijking: in 2018 had Bibliotheek Baarn 5155 leden. Ook waren er 96.255 bezoekers, bijvoorbeeld kinderen die met school komen of volwassenen die meedoen aan taalcafés of internetcursussen. Het aantal mensen dat daarnaast even komt binnenlopen om een krantje te lezen of op de computer te kijken wordt niet geteld. Het zijn er volgens teamleider Ria van Schooten heel wat.
3. In deze jaren begon de bibliotheek met de bekende bibliobus, die boeken langsbracht bij bejaardencentra en mensen thuis die ziek of slecht er heen waren. Ook bemande de bibliotheek een paar uur per week een uitleenpunt in Lage Vuursche.

Eemnesserweg 12 3741 GA Baarn
telefoon 035 5413321
www.debaarnsenotarissen.nl
email : info@debaarnsenotarissen.nl

PLEZIERIG LEVEN, ZORGELOOS WONEN

DANKZIJ ONS ZORGHOTEL
KUNT U EVEN 'PROEFWONEN'

Welkom bij Huize Brandsen. Een sfeervol woon-zorghuis en zorghotel midden in het gezellige en groene Baarn. Hier geniet u van professionele levensloopbestendige zorg, ruime appartementen en een levendige sfeer. Een zorgindicatie is niet noodzakelijk. Zo wordt verzorgd wonen zorgeloos leven. Zie www.huizebrandsen.nl

HUIZE • BRANDSEN
verzorgd wonen

Koningsweg 2, 3743 EV Baarn 035 541 3055 info@huizebrandsen.nl www.huizebrandsen.nl

APOTHEEK JULIUS

Sinds 1886

M.A. Smulders-de Jong, apotheker

UW GENEESMIDDEL ONZE ZORG

Laanstraat 36, 3743 BG Baarn

Telefoon (035) 5412432

Fax (035) 5421021

apotheek.julius@ezorg.nl

www.apotheekjulius.nl

AL 35 JAAR STERK IN:

- TAPIJT
- LAMINAAT
- GORDIJNEN
- VITRAGE
- RAAMDECORATIE
- MEUBELSTOFFERING
- BEDDEN
- BOXSPRINGS
- DEKBEDDEN EN
KUSSENS
- BEDTEXTIEL

VAKKUNDIG,
ERVARING, SERVICE EN
EEN DESKUNDIG
ADVIES

DE WOON- EN SLAAPSPECIALIST VAN BAARN E.O.

jan buis

NIEUWSTRAAT 24-27, 3743 BK BAARN

WONEN: TEL. 035-5412600

SLAPEN: TEL. 035-5413076

AANWINSTEN EERSTE KWARTAAL 2019

De collectie van de HKB is wederom uitgebreid met een flink aantal objecten. De schenking van Drukkerij Bakker Baarn is wel de omvangrijkste met onder meer de laatste in loden letters gezette pagina van de *Baarnsche Courant*, diverse drukkerij-artikelen en ingebonden kranten. Daarnaast betroffen de schenkingen een tiental boeken, een schilderij, en bijna 20 promotie-artikelen.

Wij danken de gulle gevers heel hartelijk!

In willekeurige volgorde ziet u een selectie uit de nieuwe aanwinsten:

THIJS (glossy), feiten, verhalen en mooie anekdotes van Thijs Kramer bij Concertkoor Baarn;
Troonredes, Openingsredes, Inhoudigingsredes 1814-1963, inleiding en annotaties van dr. E. van Raalte;
 schilderij 'De Oude Beuk, Park Groeneveld' van Carel de Jong;
 zilveren geëmailleerd lepeltje met spoorbrug 1911 en het gemeentewapen 'Paard en Slaaf';
 langwerpig blik met afbeeldingen Koninklijk Huis + tekst '100 jaar (1900-2000) Vorstinnen van Nederland';
 menumap (plastic) met spijskaarten van restaurants De la Promenade en Groeneveld;
 wandkleedje '10e Disco Dealers Dag N.V. Phonogram Hilversum-Laren 3 september 1956'.

WORD
ARCHEOLOOG
KUNSTKENNER
AUTEUR
FOTOGRAAF
ARCHIVARIS
GASTVROUW
ORGANISATOR
OF ICT'ER
ALS
VRIJWILLIGER
BIJ DE
HISTORISCHE
KRING
BAERNE

SINDS 1974 ZET DE HISTORISCHE KRING BAERNE MET RUIM 770 LEDEN ZICH ONVERMOEIBAAR IN OM DE GESCHIEDENIS VAN BAARN LEVEND TE HOUDEN. WORD DUS NU OOK LID !

Ga naar: www.historischekringbaerne.nl/vereniging/ledenadministratie

EXCURSIE MUSEUM HOFLAND

Dit jaar blijven we dicht bij huis. Wij gaan op vrijdag 23 augustus 2019 naar het Geologisch Museum Hofland in Laren. Na afloop van deze dag weet u alles over fossielen, mineralen en de geschiedenis van het leven op aarde.

Programma

- 09.45 u** Vertrek met de bus vanaf station Baarn, tegenover het Amaliapark.
- 10.10 u** Ontvangst in het souterrain van het museum (lift aanwezig) met koffie, thee en gebak.
- 10.40 u** Film over het ontstaan van 't Gooi en de Eemvallei.
- 11.00 u** Rondleiding in het museum in twee groepen.
- 12.15 u** Lunch in het tegenoverliggende restaurant La Place.
- 13.45 u** Start middagprogramma (2 opties):

A Geo-wandeling Zuiderheide

De wandeling duurt 1,5 uur o.l.v. enkele gidsen. Tijdens de 4 km-lange tocht uitleg over de geschiedenis, geologie en de archeologie van dit gebied. Voorafgaand een korte gegeven over het Goois verleden.

B Alternatief voor niet-wandelaars of in geval van slecht weer

- audiotour door het museum en zelf actief bezig zijn met beeldschermen e.d.;
- bezoek (in kleine groepjes) aan het atelier, waar gezaagd en gepolijst wordt;
- bezichtiging van de speciale gesteentetuin;
- bezoek aan een grot, waar een sjamaan via beelden het verhaal van het ontstaan van de mens vertelt;
- rondkijken en evt. wat kopen in de museumwinkel;
- een andere korte geologische film bekijken.

15.30 u Nazit met een drankje in het souterrain van het museum.

16.00 u Vertrek naar Baarn.

Kosten

€ 35,00 per persoon (alles inbegrepen).

Deelname

Betaling via bankrekening NL55 INGB 0006 5891 13 t.n.v. Historische Kring Baerne o.v.v. Excursie 2019, het aantal deelnemers en uw telefoonnummer.

Tot vrijdag 23 augustus a.s.!

Wim Zondag
T (035) 54 130 60
M 0630 210 740

Hans Last
T (035) 54 173 66

Jan Baerends
M 0623 673 214

GEBOREN, GETOGEN: JAAP VISSER

Opgroeien in Baarn, het is zo slecht nog niet. In deze serie gaan we terug in de tijd, terug naar het ouderlijk huis, het buiten spelen in de buurt, de lagere school. Deze keer: de jonge jaren van Jaap Visser, geboren en getogen in de Flora bioscoop aan de Laanstraat.

door Eric Lorier

Dichterbij de film geboren worden is nauwelijks mogelijk. Jacobus Abe Gerard Reijnders – zeg maar Jaap – Visser zag het levenslicht op 24 december 1947. En dat heuglijke feit gebeurde echt letterlijk in de bioscoop, de plek waar sowieso de eerste 25 jaar van Jaaps leven zich grotendeels afspeelden. Niet zo gek

natuurlijk, de Flora bioscoop in de Laanstraat was immers van de familie Visser en het gezin woonde in de woning aan de Laanstraatkant van het grote theatercomplex. *Op de eerste en de tweede verdieping was de woning. De woonkamer aan de straatkant, mijn kamertje was op de bovenste verdieping aan de linker-*

Vader Visser met dochter Malu en zoon Jaap (coll. familie Visser).

kant. Vanaf de Laanstraat kan je het niet zien, vanaf de achterkant wel. Dan kan je het raam zien. Jaaps zus Malu had haar kamer aan de rechterkant van het complex. Halverwege broer en zus zat de projectieruimte. Vanuit mijn kamer heb ik heel wat films gezien, gniffelt Jaap. Ik had een paar gaatjes geboord in het muurtje tussen mijn kamer en de filmzaal. Kon ik mooi alles zien. Boven de kast zaten die gaatjes. Nee, mijn ouders hebben het nooit ontdekt. Voor zover ik weet tenminste. Slapen naast een filmzaal heeft dus zo zijn voordelen. En nadelen, want het geluid krijg

je er uiteraard ook bij. Bij films die wat langer draaiden kon ik de tekst van begin tot eind meepraten. Maar nee, echt storend was het niet. Je went eraan denk ik. Misschien heeft hij als kind wel meer films vanuit zijn kamer gezien dan in de zaal zelf. Want daar zat hij eigenlijk niet zo vaak. Een heel enkele keer, als er een film draaide die vader wel geschikt vond, dan zei hij dat ik die film wel mocht bekijken, en dat ik dan ook wel een paar klasgenootjes mee kon vragen. Een Disneyfilm of zo, of een heel onschuldige cowboyfilm. Maar dat was echt een heel enkele keer.

De ingang van de bioscoop zat centraal in de gevel aan de Laanstraat. Geflankeerd door twee grote etalages met filmposters zat een groot portiek, met achterin de hoek de kassa. Voorbij de kassa waren de deuren naar de hal, die toegang gaf tot de zaal en via twee trappen ook tot het balkon. Het was een flink theater, met niet minder dan 480 plaatsen. Ter vergelijking: dat aantal haalt de grote zaal van De Speeldoos bij lange na niet. Er draaiden films, maar er traden ook bijvoorbeeld cabaretiers op op het podium waar meestentijds een groot filmscherm voor hing. Wim Sonneveld bijvoorbeeld, om maar even een grote naam te noemen. Flora was dagelijks open, jaar in, jaar uit. Zelfs tijdens vakanties. *Mijn vader verhuurde een paar huisjes op Schiermonnikoog. Daar gingen we in de zomer heen. Eerst twee weken met mijn vader, dan twee weken met mijn moeder. Zo was er altijd iemand thuis om de bioscoop draaiende te houden. Later, toen we niet meer op school zaten, gingen we vaker. Maar altijd op die manier, zodat er altijd iemand in de bioscoop was.*

Bloemen van Bruidegom

Het zal vanwege de naam zijn – je noemt je bioscoop immers niet voor niets Flora - maar er stonden steevast bloemen bij de kassa. *Altijd. Die kwamen bij Bruidegom vandaan, de dahliakweker. Die zat op de Nieuw Baarnstraat, waar nu makelaar Van Berkum zit. Er werden elke week nieuwe bezorgd.* Bruidegom was sowieso wel een adresje waar Jaap een enkele keer zijn bloemen haalde, maar dan bedoelen we niet in de winkel. *Bruidegom had op een paar plekken in het dorp kwekerijen, onder andere ook bij ons achter. Op wat nu het parkeerterrein is. Het Laanplein bestond toen natuurlijk nog niet. Een deel was kwekerij voor de dahlia's, een ander deel was boomgaard, en verder waren er nog tuintjes en zo. Dus ja, daar heb ik ook wel eens bloemen geplukt als het zo uitkwam, en ja, er werd ook wel eens een appeltje geplukt. Grote grijns.*

Kattenkwaad zat er sowieso wel in bij Jaap. *We deden altijd wel een beetje van die ondeugende dingen op straat, grinnikt hij. Aan de overkant gaan staan en dan naar boven kijken, net zo lang tot er iemand naar ons toe kwam om te vragen wat we zochten. Ja, daar zit een papegaai mevrouw, ziet u hem? En dan maar zoeken natuurlijk. Oja, ik zie hem, hij zit daar op dat randje. Nee mevrouw, dat is een gordijntje. Allemaal van die flauwe dingen. Kwam meestal bij Bert Kraay vandaan, van even verderop. En in een portiektje staan en dan miauw miauw... Dat de mensen dachten dat er een poes zat. Kunsthandelaar Crets, die zijn nering tegenover de bioscoop dreef, had ook het nodige te stellen met de jongens van de Laanstraat. Met de bal omhoog, tegen zijn ruit. Op een gegeven moment was-ie het zat natuurlijk. Is het nou afgelopen met die flauwe*

rotgeintjes?! Sorry meneer, gaat per ongeluk, de bal gaat steeds omhoog, als een ballonnetje. Kattenkwaad van jonge dorpsjongens in de jaren vijftig.

De kunsthandel van Crets zat er dus in die tijd, net als kapper Manifarges en kledingzaak Magneet. Drankwinkel Jansen en Bensdorp snoep. Foppele Schoenen, Albert Heijn en twee dames die een winkeltje hadden waarvan Jaap eigenlijk geen idee meer heeft van wat ze verkochten Het zijn de winkels die in de jaren vijftig, zestig het deel van de Laanstraat vulden rond wat nu het Floraplein wordt genoemd. Inderdaad, genoemd naar de bioscoop. En de Laanstraat was nog een straat waar je met de auto doorheen kon.

Laanstraat in de jaren 1960 (coll. HKB).

Dubbeltje reserveringskosten

Jaap werd al op jonge leeftijd door vader Visser aan het werk gezet in de bioscoop. *Eerst plaats aanwijzen. Ja, hoe oud zal ik toen geweest zijn. Een jaar of tien, schat ik. Rondgaan met de snoeptrommel was ook zo'n werkje dat vader Visser geregeld door zoonlief liet doen. Zaten repen in van verschillende smaken, peper-*

munpjes, zuurtjes, dat soort dingen. Dan moest ik in de pauze rondlopen om snoep te verkopen. Nee, popcorn hadden we niet. Was een bewuste keuze. Dat maakt zoveel lawaai als je het eet, en dat stoort zo tijdens de film. De gevolgen van de snoeptrommel kwamen ook vaak voor rekening van Jaap. Snoeppapiertjes en de wikkels van de repen lagen her en der in het halletje, en dat moest dus regelmatig worden schoongeveegd. Bij het reserveren van plaatsen werden reserveringskosten in rekening gebracht. Een dubbeltje per kaartje. Dan belde er iemand op: ik wil graag vijf plaatsen voor die en die film, en dan willen we graag daar zitten. 'Nou, ik zal eens even kijken. Ja, dat kan mevrouw.' En dat kostte ze dan een dubbeltje extra. Ja, dat verdween wel eens in mijn eigen zak. Grijns. Kaartjes kostten tussen de f 1 en 2,50, afhankelijk van de plek.

Projectorruimte

Toen Jaap Visser ouder werd promoveerde hij naar de projectieruimte. Een promotie die hem indirect ook een toegangkaartje voor het koninklijk paleis opleverde. De koninklijke familie kwam in de eerste tijd nog regelmatig naar de Flora bioscoop. *Dan zaten ze altijd op het balkon, op de eerste rij in het midden. Het koninklijk bezoek was voor Jaap overigens ook weer niet zo heel bijzonder. Ik zat bij prinses Marijke in de klas op de Nieuwe Baarnse School, en mijn zus bij Margriet, dus ja, zo bijzonder vond ik dat ook allemaal niet. Maar later kreeg Bernhard een eigen bioscoop cadeau, dus toen kwamen ze nooit meer. Keken ze thuis naar films.*

Jaap Visser en prins Bernhard konden het prima met elkaar vinden. De prins belde Visser geregeld vanuit het paleis: of Jaap een stukje

De Profimarkt aan de Laanstraat (coll. HKB).

uit het Polygoonjournaal wilde knippen en op het paleis wilde afleveren. *Dan waren ze ergens op vakantie geweest en dan waren er opnames van gemaakt voor het Polygoon. Die wilde hij altijd graag hebben. En dat journaal gaat na een paar weken toch uit roulatie, dus dan kon ik het er prima voor hem afsnijden.*

Jaap werd wel eens vaker op het paleis ontboden, als de prins weer eens een filmtechnisch probleempje had wat hij niet zelf kon oplossen. *Zal allemaal halverwege de jaren zestig geweest zijn. Dan lag ik al in bed, kwam er een telefoontje van het paleis. Zaten ze een film te kijken en dan was de film weer gebroken. Of ik de boel maar wilde repareren. Dus ja, dan sprong ik op mijn fiets - later ging ik met de auto - en dan ging ik maar weer naar het paleis om de boel te fixen.*

Hoe het verder ging

Bioscoop Flora sloot in 1972 de deuren. Concurrentie van televisie en modernere bioscopen deden de Baarnse bios de das om. Een herhaald verzoek om gemeentelijke steun was aan dovemansoren gericht. *De Gendarmes op Drift* van Louis de Funès was de laatste film die draaide in het theater aan de Laanstraat. De Profimarkt trok in het theatercomplex aan de achterzijde, later gevolgd door de Mitra. De Kruidvat vulde de entree, de hal en de zaal aan de Laanstraat, later gevolgd door de Trekpleister. Grote delen van de vroegere bi-

oscoop zijn er nog, zoals het balkon, de bovenkant van de toneelomlijsting, de coulissen en de projectorroimte. Maar de woning op de eerste en tweede verdieping aan de Laanstraatkant van het enorme gebouw staat leeg. Jaap Visser verhuisde na het sluiten van de Flora met zijn moeder naar een woning aan de Stationsweg. Vader Visser was inmiddels overleden, zus Malu getrouwd en het huis uit. Jaap werkte lang bij groentenhandel Kraay en bij kwekerij Groeneveld. Hij staat nu nog met bloemen en planten op de markt. Op die manier is hij dus toch nog in de flora gebleven.

De bioscoop tijdens een feestelijk verlichte avond (coll. HKB).

COLOFON

Baerne is een kwartaaluitgave van de Historische Kring Baerne.
Opplage: 850 ex.
Vormgeving en druk:
Drukkerij BakkerBaarn.

Redactie

Henriëtte Beuk
Martijn van Empel
Eric Lorier
Marjo Stam
E redactie@historishekringbaerne.nl

Postadres

Historische Kring Baerne
Postbus 326, 3740 AH BAARN
T (035) 54 303 77
E info@historishekringbaerne.nl
I historishekringbaerne.nl

Bezoekadres

Oudheidkamer HKB
Hoofdstraat 1a, 3741 AC BAARN
Ingang via de bibliotheek, in het souterrain. Er is een lift aanwezig.

Openingstijden

Wo 14-16 u en za 11-13 u of op afspraak. Bel voor nadere informatie naar (035) 54 303 77 tijdens openingstijden of mail naar oudheidkamer@historishekringbaerne.nl.

Erelid

Mw. P.H. Kuijt-Smit

Contributie

Per jaar en per adres € 17.
NL18 INGB 0004.192.133 t.n.v. de Historische Kring Baerne te Baarn. Extra bijdragen zijn van harte welkom. Als lid ontvangt u het kwartaalblad *Baerne* en heeft u gratis toegang tot onze lezingen. De HKB is aangemerkt als culturele ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling). Giften aan een ANBI kunt u van de inkomsten- of vennootschapsbelasting aftrekken. Een erkende ANBI hoeft geen successie- of schenkingsrechten te betalen over legaten en schenkingen. Uw schenking komt dus volledig ten goede aan de HKB.

Verzendkosten Baerne

Buiten Baarn, binnen NL: € 10 per jaar. Gelieve contributie plus verzendkosten in één bedrag over te maken.

Verkoopadressen Baerne (in Baarn)

Los exemplaar € 3,50.
Oudheidkamer HKB,
Hoofdstraat 1a;
Bruna, Laanstraat 32.

Ledenadministratie

Dhr. H.J. Kroon
T (035) 54 130 01
E ledenadministratie@historishekringbaerne.nl

Dagelijks bestuur

Dhr. J. Baerends (voorzitter)
T (035) 54 228 54

Mw. M. Olthof (secretaris)
T (035) 54 306 65

Dhr. J.M.M. Boers (penningmeester)
T (035) 63 125 45

Algemeen bestuur

Mw. E.M.M.A. Kuizinga-Claassens
werkgroep Oudheidkamer
T (035) 54 203 72

Dhr. T.J. Hofstra
werkgroep Oude Begraafplaats
T (035) 53 115 15

Dhr. J.W.A.A. van der Laan
werkgroep Archeologie
T (035) 54 116 56

Mw. H.T.M. Beuk
redactie *Baerne*
M 06 27 357 807

Dhr. M. van der Stoep
werkgroep Communicatie
T (035) 88 850 15

Dhr. G. de Vries
M 06 30 111 701

Mw. Th. Kruidenier-Brands
T (035) 54 178 60

AGENDA

23-aug	Excursie naar museum Hofland te Laren, zie pag. 58.
7-sep	Cultureel Festival Baarn, u vindt ons in de Laanstraat, hoek Mollerusstraat.
14-sep	Open Monumentendag, thema 'Plekken van plezier', ook op 15-sep.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie. De redactie heeft er naar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Inruilactie

Alles om te printen vind je bij Bruna

Bruna heeft een ruim assortiment huiskamer en merk cartridges.

*Lever uw oude cartridge in en krijg €1.- korting op een nieuwe.

Bruna
Laanstraat 32
3743 BG Baarn
www.bruna.nl

blij met **bruna**

RUG CENTRUM
BAARN
specialisten in beweging

FYSIOTHERAPIE
CHIROPRACTIE
OEFENTHERAPIE
MANUELE THERAPIE
PODOTHERAPIE
REVALIDATIE
ECHOGRAFIE
SHOCKWAVE

U bent van harte welkom
in ons moderne centrum,
met een vriendelijk en
professioneel team.

**Plus-
praktijk**

Plataanlaan 5 3741 WE Baarn tel: 5411346 www.rugcentrumbaarn.nl

Dit lid van de Historische
Kring Baerne is op deze
manier uitgenodigd voor
een persoonlijke rondlei-
ding (op afspraak)
bij Rugcentrum Baarn,
inclusief koffie.